

8η Διδακτική Ενότητα

Η αλληγορία του σπηλαίου: οι δεσμώτες

Κείμενο αναφοράς: Πλάτων, Πολιτεία 514a-515c

α. Εισαγωγικά σχόλια:

Ο αλληγορικός μύθος του σπηλαίου εκτείνεται από το 514a έως το 517c της πλατωνικής *Πολιτείας* και πλαισιώνει την αναλυτική παρουσίαση των φιλοσόφων-βασιλέων οι οποίοι κρίνονται ως οι πλέον ενδεδειγμένοι άρχοντες για τη διακυβέρνηση της πόλης-κράτους. Το ζητούμενο της φιλοσοφικής αναζήτησης / συζήτησης είναι ναδειχθεί ότι **μόνο ο σωστά πεπαιδευμένος, ο φιλόσοφος, είναι σε θέση να κυβερνήσει την πόλη με σύνεση αποβλέποντας στην ευδαιμονία όλων**. Ποιος όμως μπορεί να γίνει φιλόσοφος-βασιλιάς; Αυτός που διαθέτει «τη βέλτιστη φύση» και δέχεται την **άριστη παιδεία**, απαντά ο **Σωκράτης**. Ακριβώς, η αλληγορία του σπηλαίου αναφέρεται στην **επίδραση που ασκεί η Παιδεία στην ανθρώπινη φύση** και ειδικότερα στη διαμόρφωση του φιλοσόφου-άρχοντα και κατ' επέκταση στην ποιότητα της πολιτικής κοινωνίας. Ειδικότερα μπορούμε να σχηματοποιήσουμε την «αλληγορία του σπηλαίου» σε πέντε φάσεις ως εξής:

Οι φάσεις του αλληγορικού μύθου του σπηλαίου	→	Οι βαθμίδες γνώσης του ανθρώπου
A. 514a-515c: Η εικόνα των αλυσοδομένων στο βάθος της σπηλιάς. Οι σκιές και οι ήχοι.	→	Δοξασία: Το δεδομένο της αίσθησης και η απατηλότητά του.
B. 515c-e: Απελευθέρωση του αλυσοδομένου από τα δεσμά, ανοδική πορεία και θέαση της εντός σπηλιάς πραγματικότητας στη λάμψη της τεχνητής φωτιάς. Η Άνοδος του αλυσοδομένου.	→	Πίστις: Το υποκείμενο εμπιστεύεται την αίσθηση.
Γ. 515e-515b: Έξοδος από τη σπηλιά και θέαση της εκτός σπηλιάς πραγματικότητας στο φως του Ήλιου.	→	Διάνοια: Δυνατότητα λογικών διεργασιών με τη βοήθεια της εποπτείας.
Δ. 516b-d: Θέαση του ίδιου του Φωτός / Ήλιου.	→	Νόησις: Η διαλεκτική επιτρέπει την κατανόηση του κόσμου στηριζόμενη στον καθαρό λόγο.
Ε. 516d-517c: Ο άνθρωπος του φωτός και της σκιάς. Η Κάθοδος του «φωτισμένου» στη σπηλιά.	→	Γνώση και Πράξη: Η αναγκαιότητα της σύζευξής τους για την πολιτική κοινωνία.

β. Θέμα:

Η περιγραφή του σπηλαίου. Οι δεσμώτες και η δυνατότητα αντίληψής τους.

γ. Δομικά στοιχεία:

1. Παρότρυνση του Σωκράτη προς τον Γλαύκωνα να παραστήσει την ανθρώπινη φύση με την εικόνα του σπηλαίου, ώστε να γίνουν κατανοητές οι έννοιες της παιδείας και της απαιδευσίας.
2. Περιγραφή της εικόνας του σπηλαίου.
3. Περιγραφή της εικόνας των δεσμοτών.
4. Περιγραφή του χαμηλού τοίχου όπου πάνω του εμφανίζονται οι σκιές των ανθρώπων και των αντικειμένων που κουβαλούν αυτοί.
5. Χαρακτηρισμός της εικόνας των δεσμοτών.

δ. Ερμηνευτικά σχόλια:

• **Μετά ταῦτα δὴ, εἶπον:** Η φράση αυτή υποδηλώνει ότι ο **Σωκράτης** αναδιηγείται σε κάποιον φίλο του τι είπε στον **Γλαύκωνα** και στους άλλους συνομιλητές του την προηγούμενη μέρα στο σπίτι του **Κέφαλου** και συγχρόνως ότι συνεχίζεται η συζήτηση που είχε ξεκινήσει σχετικά με τη λειτουργία της δικαιοσύνης στο πλαίσιο της ιδεώδους πολιτείας. Ήδη έχει γίνει λόγος για τους φύλακες, τους άρχοντες, τις γυναίκες, τα παιδιά. Στο 473d της *Πολιτείας* η συζήτηση στράφηκε στους **φιλοσόφους**, που αποτελούν τα μοναδικά πρόσωπα που μπορούν να σώσουν την πολιτεία, αν γίνουν άρχοντες ή αν οι άρχοντες γίνουν φιλόσοφοι. Εδώ, στον **μύθο του σπηλαίου**, διευκρινίζεται η «**έσχατη και ανώτερη γνώση**» που κρίνεται αναγκαία για τον φιλόσοφο-άρχοντα της ιδανικής πολιτείας.

• **ἀπείκασον:** Με το ρήμα «ἀπείκασον» ο **Σωκράτης** μάς εισάγει στην **παρομοίωση ή μεταφορά του σπηλαίου**: παρομοιάζει τον κόσμο με σπηλιά και τους ανθρώπους με δεσμώτες. Όταν, όμως, η παρομοίωση ή η μεταφορά δεν περιορίζεται σε μια έννοια ή φράση, αλλά εκτείνεται σε μεγαλύτερο τμήμα του κειμένου ή σε μια ενότητα ή και σε ολόκληρο το έργο, όπως συμβαίνει στη δική μας περίπτωση, τότε ονομάζεται **αλληγορία**. Η αλληγορία, επομένως, είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέει και άλλα εννοεί. Πρόκειται, συνεπώς, για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση. Ο **Πλάτωνας** τη χρησιμοποιεί για να κάνει πιο **κατανοητές δύσκολες φιλοσοφικές έννοιες** και για να **κερδίσει την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη**. Επίσης, ο εκφραστικός αυτός τρόπος τού είναι χρήσιμος, όταν θέλει να θεμελιώσει απόψεις που δεν μπορούν να στηριχτούν με τη διαλεκτική ή για να ενισχύσει τη διαλεκτική. **Η αξία της είναι διδακτική και όχι αποδεικτική**. Επίσης, η αλληγορία είναι ένας **αναλογικός συλλογισμός** τον οποίο ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί για να δείξει πώς βλέπει τον κόσμο και όχι για να αιτιολογήσει την κατάσταση του κόσμου.

• **τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας:** Παρουσιάζοντας ο **Σωκράτης** το θέμα του μύθου συνδέει οργανικά τη δίκαιη πόλη με την παιδεία. Η αφετηρία του προβληματισμού για τη σχέση αυτή βρίσκεται στη φράση «ἐὰν μὴ... ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταῦτόν συμπέσῃ, δυνάμεις τε πολιτικῇ καὶ φιλοσοφίᾳ...» (*Πολιτεία*, 473d). Σύμφωνα με αυτή τη φράση η μεταβολή προς το αγαθό στην πόλη είναι επιτεύξιμη, μόνο **αν οι φιλόσοφοι γίνουν άρχοντες ή οι άρχοντες φιλόσοφοι**. Στον

μύθο παρακολουθούμε την πορεία διαμόρφωσης του φιλοσόφου-άρχοντα και διευκρινίζεται η ουσία του «φωτός» που προϋποτίθεται για να χρησθεί κάποιος φιλόσοφος-άρχοντας.

Για την καλύτερη κατανόηση κρίνουμε ορθό να αναφέρουμε σύντομα τις έννοιες της **Ιδέας/του Είδους και του ειδώλου/αντιγράφου** στον **Πλάτωνα**, όπως επίσης και τους βαθμούς πραγματικότητας και την αντιστοιχία τους με τη γραμμή της γνώσης, που βρίσκουμε στην πλατωνική *Πολιτεία*, και των οποίων αλληγορική απόδοση αποτελεί ο «μύθος του σπηλαίου».

Οι **Ιδέες**, κατά τον **Πλάτωνα**, είναι νοητές, αιώνιες, άυλες, άφθαρτες, αμετάβλητες, αυθύπαρκτες, υπερβατικές οντότητες που αφορούν το «ὄν ὄντως», το «εἶναι του κόσμου», και αποτελούν, ούτως ειπείν, τα πρότυπα των αισθητών αντικειμένων (**εἰδωλα, ἔκτυπα**) που είναι χρονικά πεπερασμένα, φθαρτά, μεταβλητά κ.λπ. και αφορούν το γίνεσθαι του κόσμου. Ανώτερη Ιδέα από όλες είναι η **Ιδέα του αγαθού**, η οποία θεωρείται η πραγματική αιτία της ύπαρξης και δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο που βρίσκεται στον δρόμο της γνώσης να συλλάβει τα νοητά όντα. Η **Ιδέα του αγαθού** συγκρίνεται από τον ίδιο τον **Πλάτωνα** με τον **ἥλιο** που από τη μια επιτρέπει τη γέννηση των πραγμάτων στον αισθητό κόσμο και από την άλλη μας επιτρέπει να τα βλέπουμε χάρη στο φως του.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον πλατωνικό δυϊσμό **υπάρχουν ο νοητός κόσμος**, ανώτερος και «πρότυπος», και **ο αισθητός κόσμος**, κατώτερος και αντίγραφο του πρώτου. Κάθε κόσμος από τους δύο διαιρείται εκ νέου σε δύο μέρη, ανώτερο και κατώτερο. Έτσι, **ο αισθητός κόσμος** περιλαμβάνει το κατώτερο ποιοτικά είδος αισθητών πραγμάτων που αντιστοιχεί στις **σκιές**, και το ανώτερο ορατό που αντιστοιχεί στα **«μᾶλλον ὄντα»**, δηλαδή στα φυσικά αντικείμενα, στα αισθητά όντα, «στα γύρω μας ζώα και όσα παράγει η φύση και κατασκευάζει ο άνθρωπος (εδώ θα τοποθετούσαμε τους ανθρώπους τους φέροντας ανδριάντας κ.λπ. υπό το φως της τεχνητής φωτιάς). Ο **νοητός κόσμος**, με τη σειρά του, διαιρείται σε δύο μέρη, στο κατώτερο νοητό, στο οποίο αντιστοιχούν οι **νοητικές μορφές** που μετέχουν περισσότερο στις Ιδέες και λιγότερο στα αισθητά όντα (π.χ. τα ιδανικά σχήματα και σώματα της γεωμετρίας), και στο ανώτερο νοητό που αναφέρεται στις **Ιδέες** και στην ανώτερη όλων, στην **Ιδέα του αγαθού**.

Σε αυτό το οντολογικό σχήμα συνάπτεται η πλατωνική γραμμή της γνώσης, η οποία επίσης διαιρείται σε δύο μέρη με χαρακτηριστικό κριτήριο την πηγή της γνώσης:

1. Το κατώτερο μέρος της πλατωνικής γραμμής της γνώσης αφορά τη **«Δόξα»** και αντιστοιχεί στον αισθητό κόσμο με κυρίαρχη πηγή γνώσης την **αἴσθησι**. Διαιρείται η «Δόξα» σε δύο αναβαθμούς γνώσης, κατώτερο και ανώτερο, την **εἰκασία** που στοιχείται με τις **σκιές** και ισοδυναμεί με την εμπιστοσύνη του ανθρώπου στο **δεδομένο της αἴσθησης**, και την **πίστιν** που στοιχείται με τα **«μᾶλλον ὄντα»** και ισοδυναμεί με την εμπιστοσύνη του ανθρώπου στην ίδια την **αἴσθησι** και όχι πια στο δεδομένο της αἴσθησης.

2. Το ανώτερο μέρος της πλατωνικής γραμμής της γνώσης αφορά τη **«Νόησιν»** και αντιστοιχεί στον νοητό κόσμο με κυρίαρχη πηγή γνώσης τη **νόησι** / το **λογικό**. Η «Νόησις διαιρείται και αυτή σε δύο αναβαθμούς γνώσης, κατώτερο και ανώτερο, τη **διάνοια** που στοιχείται με τις **νοητές μορφές** και ισοδυναμεί με τις ενέργειες του λογικού, οι οποίες στηρίζονται σε ορατές μορφές (π.χ. η γεωμετρία), και τη **νόησι ή επιστήμη** που στοιχείται με τις **Ιδέες** και την **Ιδέα του αγαθού** και ισοδυναμεί με τη σύλληψη του απόλυτου όντος με τη διαλεκτική / νόησι.

• Ἴδὲ γὰρ ἀνθρώπους... τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων: Ο πυρήνας της εικόνας του σπηλαίου ανάγεται ίσως στους **Ορφικούς** (σπέος ἡεροειδές) και στον **Εμπεδοκλή** (ἄντρον ὑπόστεγον). Αναλογίες, ωστόσο, υπάρχουν και με τους στίχους από τον *Προμηθέα Δεσμώτη* του **Αισχύλου**, όπου περιγράφεται η ζωή των πρωτόγονων ανθρώπων μέσα στις σπηλιές (στ. 450-453). Έχει διατυπωθεί επίσης η άποψη ότι στη φαντασία του φιλοσόφου είχε αγκιστρωθεί η εντύπωση που του προξένησε η σπηλιά στη **Βάρη της Αττικής**. Πάντως φαίνεται ότι η **παρομοίωση στο σύνολό της** και στις λεπτομέρειες είναι **επίνοια του Πλάτωνα**.

• Ἴδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκῆσει σπηλαιῶδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἔχούση μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον: Ο **Σωκράτης** καλεί τον **Γλαύκωνα** να φανταστεί («Ἴδὲ») την εικόνα μιας υπόγειας κατοικίας που έχει τη μορφή σπηλιάς. Η είσοδος της απέχει πολύ από το βάθος και είναι ανηφορική, με αποτέλεσμα το φως του ήλιου να μην μπορεί να εισδύσει στο εσωτερικό της.

• ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένας, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἰς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὁρᾶν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν: Στη συνέχεια ο **Σωκράτης** παρουσιάζει το εσωτερικό του σπηλαίου και τους ανθρώπους που διαβιώνουν σε αυτό. Εκεί λοιπόν βρίσκονται κάποιοι άνθρωποι ἐγκλειστοί από την παιδική τους ηλικίας, οι οποίοι έχουν δεμένα και τα πόδια και τον αυχένα τους. Τα δεσμά αυτά («ἐν δεσμοῖς») δεν τους επιτρέπουν να στρέφουν γύρω το κεφάλι τους. Έτσι είναι αναγκασμένοι να μένουν εκεί ακίνητοι και να κοιτούν διαρκώς τον τοίχο του σπηλαίου που βρίσκεται απέναντί τους.

• φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὀπισθεν αὐτῶν: Πίσω από τους δεσμώτες, σε ένα υψηλότερο επίπεδο μέσα στο σπήλαιο, καίει μια φωτιά. Επειδή η είσοδος του σπηλαίου απέχει πολύ από το βάθος του και είναι ανηφορική, το φως του ήλιου δεν μπορεί να εισδύσει στο εσωτερικό του σπηλαίου. Γι' αυτό η λάμψη της φωτιάς είναι το μόνο φως που υπάρχει στο εσωτερικό του σπηλαίου, με αποτέλεσμα να μην είναι φωτεινό.

• μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμοτῶν ἐπάνω ὁδόν, παρ' ἣν ἰδὲ τειχίον παρῳχοδομημένον: Ανάμεσα στη φωτιά και τους δεσμώτες περνάει ένας δρόμος, ο οποίος είναι σε ένα υψηλότερο επίπεδο από αυτό που βρίσκονται οι δεσμώτες. Συνεχίζοντας τη διήγηση ο **Σωκράτης** καλεί τον **Γλαύκωνα** να φανταστεί («ἰδὲ») ότι παράλληλα στο δρόμο αυτό έχει χτιστεί ένα τειχίο.

• ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν: Για να γίνει πιο παραστατική η εικόνα, ο **Σωκράτης** παρομοιάζει το τειχίο αυτό με τα παραπετάσματα που στήνουν οι ταχυδακτυλουργοί («θαυματοποιοῖς»), πάνω στα οποία προβάλλουν τις ταχυδακτυλουργίες τους κατά τη διάρκεια των παραστάσεων.

Ο **Πλάτωνας** φαίνεται ότι έχει υπόψη του παραστάσεις **θεάτρου σκιῶν** ή **νευροσπαστῶν** (νευροσπάστης, -ου = αυτός που κινεί με χορδές ή λεπτούς σπάγγους ομοιώματα κούκλες. Τα ομοιώματα αυτά λέγονταν νευρόσπαστα ή πλαγγόνες). Γι' αυτό παρομοιάζει τον μικρό τοίχο που είναι παράλληλα χτισμένος με τον δρόμο με το **διαχωριστικό διάφραγμα των «θαυματοποιῶν»**, εκείνων,

δηλαδή, που δίνουν παραστάσεις παρουσιάζοντας διάφορες ταχυδακτυλουργίες. Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο λειτουργεί αυτός ο τοίχος και οι μορφές, οι σκιές των οποίων προβάλλονται μέσα στη σπηλιά, παραπέμπει σε κάτι ανάλογο του **θεάτρου σκιών**. Κάτι αντίστοιχο, ένα **κουκλοθέατρο με μαριονέτες**, παρουσιάζεται και από τον **Αριστοτέλη**. Προφανώς, λοιπόν, το κοινό της εποχής ήταν συνηθισμένο σε τέτοιου είδους παραστάσεις.

- **Όρῳ, ἔφη:** Ο **Γλαύκων** δίνει την εντύπωση ότι η διήγηση του **Σωκράτη** έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον του και παρακολουθεί με προσοχή τα λεγόμενά του.

• **Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων:** Ο **Σωκράτης** καλεί και πάλι τον **Γλαύκωνα** να φανταστεί («Ὅρα») ότι παράλληλα σε αυτό το μικρό τειχίο κινούνται οι άνθρωποι. Αυτοί **κρατούν και μεταφέρουν ομοιώματα των φυσικῶν αντικειμένων (ἐμβίων και ἀβίων) που υπάρχουν έξω από το σπήλαιο**. Τα ομοιώματα αυτά είναι κατασκευασμένα είτε από πέτρα είτε από ξύλο είτε από άλλα υλικά. Εξέχουν από το τειχίο, ενώ οι άνθρωποι δεν γίνονται αντιληπτοί χάρη σε αυτό.

Η **λάμψη της φωτιάς** που καίει πίσω από τους δεσμώτες πέφτει πάνω στα ομοιώματα αυτά, με αποτέλεσμα να προβάλλονται οι σκιές τους στο τοίχωμα του σπηλαίου που αντικρίζουν οι δεσμώτες. Οι δεσμώτες, επειδή είναι ἐγκλειστοί στο βάθος της σπηλιάς και έχουν διαρκῶς το κεφάλι τους στραμμένο στο τοίχωμα του σπηλαίου που βρίσκεται απέναντί τους, δεν μπορούν να δουν κατευθείαν τα αντικείμενα αυτά. Ἐτσι, δεν βλέπουν τα ίδια τα αντικείμενα αλλά τις σκιές τους. Επειδή όμως σε όλη τη ζωή τους βλέπουν μόνο τις σκιές των αντικειμένων και όχι τα ίδια τα αντικείμενα, **νομίζουν ότι οι σκιές είναι τα πραγματικά αντικείμενα**. Ζουν λοιπόν σε μια πλάνη, καθώς δεν έχουν καταλάβει ότι πρόκειται για σκιές και όχι για πραγματικά αντικείμενα.

Η πλάνη τους ενισχύεται ακόμα πιο πολύ από το γεγονός ότι ακούν τις ομιλίες αυτών που μεταφέρουν τα αντικείμενα, αλλά νομίζουν ότι οι ομιλίες αυτές προέρχονται από τις σκιές, εφόσον δεν έχουν αντιληφθεί ότι πίσω τους υπάρχουν κάποιοι που μεταφέρουν αντικείμενα των οποίων οι σκιές προβάλλονται στο τοίχωμα του σπηλαίου.

- **Ἄτοπον, ἔφη... Ὅμοιους ἡμῖν:** Η αφήγηση διακόπτεται με **διπλό σχόλιο**:

α. Αξιολογικό σχόλιο του Γλαύκωνα: «Ἄτοπον εἰκόνα... καὶ δεσμώτας ἀτόπους» με το οποίο εκφράζει την **ἐκπληξή** του και συγκρατημένη **επιφύλαξη** για όσα διατυπώνει ο **Σωκράτης** (με την επανάληψη της λέξης «άτοπον»).

β. Επεξηγηματικό σχόλιο του Σωκράτη με το οποίο **αποκαλύπτει τον συμβολισμό** των δεσμωτών, **διευκολύνει τους συνομιλητές** του να τον καταλάβουν, **ανανεώνει το ενδιαφέρον** τους για τη συνέχεια και αποφεύγει τη μονοτονία. Ο Σωκράτης με το σχόλιο «Ὅμοιους ἡμῖν» παραλληλίζει τους δεσμώτες με τη **σύγχρονη πολιτική κοινωνία** και τον **κόσμο του σπηλαίου με τον αισθητό κόσμο**.

Στην πολιτική κοινωνία η αδικία και η αναξιοκρατία κυριαρχούν, οι δημαγωγοί ασκούν την εξουσία και όχι οι φιλόσοφοι. Οι άνθρωποι ζουν μέσα στο σκοτάδι της

αμάθειας, δέσμιοι των παθών τους, των προκαταλήψεων και των ψευδαισθήσεών τους μακριά από την αλήθεια. Έτσι, έμμεσα εισάγεται το θέμα που θα αναπτυχθεί στην επόμενη ενότητα: **το χρέος του απελευθερωμένου δεσμώτη**, δηλαδή του φιλοσόφου, που κατάφερε να θεαθεί την Ιδέα του αγαθού, να ξανακατέβει στο σπήλαιο και να οδηγήσει προς την έξοδο και τους υπόλοιπους δεσμώτες.

Ερμηνεύοντας με όρους πολιτικούς-ιστορικούς κατανοούμε ότι η εικόνα του σπηλαίου, η κοινωνία των δεσμωτών δεν είναι μια ανύπαρκτη κοινωνία, αλλά **θα μπορούσε να είναι η σύγχρονη του Σωκράτη αθηναϊκή κοινωνία** (ή και κάθε ανθρώπινη κοινωνία) που έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

✓ Οι **πολίτες** στη συντριπτική τους πλειοψηφία κυριαρχούνται από τα **ένστικτα και τα πάθη τους** και δεν αξιοποιούν την ορθή κρίση και τη λογική τους.

✓ Οι **πολιτικοί ηγέτες** κινούνται με βάση την **ιδιοτέλεια**, τον **εγωισμό** και την **ικανοποίηση της πλεονεξίας** τους, όπως για παράδειγμα οι δημαγωγοί στην Αθήνα της εποχής του Πελοποννησιακού πολέμου.

✓ Κυριαρχούν το ψέμα, η διαφθορά και η αδικία.

• **Πώς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς ἔχειν ἠναγκασμένοι εἶεν διὰ βίου;** Ο **Γλαύκων** φαίνεται να προβληματίζεται από την ερώτηση του **Σωκράτη**. Παρατηρεί ότι θα ήταν αδύνατον να δουν κάτι επιπλέον, αφού είναι έγκλειστοι στη σπηλιά από την παιδική τους ηλικία και τα δεσμά δεν του επιτρέπουν να στρέφουν γύρω το κεφάλι τους. Είναι αναγκασμένοι λοιπόν να μένουν ακίνητοι και να κοιτούν διαρκώς μπροστά, τον τοίχο του σπηλαίου που βρίσκεται απέναντί τους.

• **Τί δὲ τῶν παραφερομένων; οὐ ταῦτ' οὗτο;** Στη συνέχεια, ο **Σωκράτης** κάνει πιο συγκεκριμένη την ερώτησή του και κατευθύνει το ενδιαφέρον του συνομιλητή του στα αντικείμενα που περνούν μπροστά από το τειχίο. Όπως έχει αναφέρει προηγουμένως, παράλληλα προς το τειχίο κινούνται άνθρωποι οι οποίοι μεταφέρουν ομοιώματα φυσικών αντικειμένων (έμβιων και άβιων) που υπάρχουν έξω από το σπήλαιο. Αυτά εξέρχουν από το τειχίο, ενώ οι άνθρωποι που τα κουβαλούν δε γίνονται αντιληπτοί. Χάρη στη λάμψη της φωτιάς προβάλλονται οι σκιές τους στον τοίχο του σπηλαίου που αντικρίζουν οι δεσμώτες. Καλεί λοιπόν τον **Γλαύκωνα** να σκεφτεί αν οι δεσμώτες θα μπορούσαν να δουν κάτι άλλο εκτός από τις σκιές τους.

• **Τί μὲν;** Ο **Γλαύκων** εμφανίζεται αμήχανος, καθώς απαντά στον **Σωκράτη** με μια ερώτηση. Φαίνεται πως αδυνατεί να σκεφτεί κάτι άλλο που θα μπορούσαν να βλέπουν οι δεσμώτες εκτός από τις σκιές που αντικρίζουν στον τοίχο απέναντί τους.

• **Εἰ οὖν διαλέγεσθαι οἱοί τ' εἶεν πρὸς ἀλλήλους, οὐ ταῦτα ἡγῆ ἂν τὰ ὄντα αὐτοὺς νομίζειν ἅπερ ὁρῶεν;** Ο **Σωκράτης** συνεχίζει τη διήγησή του απευθύνοντας άλλη μια ερώτηση στον **Γλαύκωνα**. Θέτει τώρα την υπόθεση πως οι δεσμώτες έχουν τη δυνατότητα να συνομιλούν. Τον καλεί λοιπόν να σκεφτεί αν αυτά για τα οποία μιλούν δεν είναι παρά οι σκιές που έβλεπαν να περνούν μπροστά από τα μάτια τους. Εάν οι δεσμώτες μπορούσαν να συνομιλούν, θα έδιναν ονόματα στις σκιές και θα πίστευαν ότι τα ονόματα αυτά αναφέρονται στις σκιές ου βλέπουν μπροστά τους και όχι σε κάτι άλλο. Δηλαδή, θα πίστευαν ότι οι σκιές είναι τα πραγματικά όντα.

• **Ανάγκη:** Ο **Γλαύκων** συμφωνεί με τον συλλογισμό του **Σωκράτη** και συμπληρώνει πως κατανάγκη οι δεσμώτες έχουν αυτή την αντίληψη.

• Τί δ' εἰ καὶ ἡχὼ τὸ δεσμωτήριον ἐκ τοῦ καταντικρὺ ἔχοι; ὁπότε τις τῶν παριόντων φθέγγαιτο, οἷε ἂν ἄλλο τι αὐτοὺς ἡγεῖσθαι τὸ φθεγγόμενον ἢ τὴν παριοῦσαν σκιάν; Στη συνέχεια της αλληγορίας ο **Σωκράτης** με μια **ρητορική ερώτηση** επισημαίνει πως, αν στο σπήλαιο ερχόταν ένας αντίλαλος από τον αντικρινό τοίχο, **οι δεσμώτες θα πίστευαν ότι οι φωνές προέρχονται από τις σκιές που θα έβλεπαν να περνούν από μπροστά τους.**

Άλλωστε οι δεσμώτες δεν έχουν αντιληφθεί ότι πίσω τους υπάρχουν κάποιοι που μεταφέρουν αντικείμενα των οποίων οι σκιές προβάλλονται στο τοίχωμα του σπηλαίου. Ενώ στην πραγματικότητα **οι φωνές προέρχονται από αυτούς που κρατούν τα ομοιώματα**, οι δεσμώτες ξεγελιούνται πάλι από τις αισθήσεις τους και έχουν την ψευδαίσθηση πως οι φωνές που ακούν προέρχονται από τις σκιές.

• Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφη: Ο **Γλαύκων** επικαλούμενος τον Δία, εκδηλώνει το έντονο ενδιαφέρον του και συμφωνεί με τα λεγόμενα του **Σωκράτη**.

• Παντάπασι, δὴ, ἣν δ' ἐγώ, οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθές ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς: Ο **Σωκράτης** συνάγει το συμπέρασμα πως οι δεσμώτες δεν θα ήταν δυνατό να πιστέψουν για αληθινό τίποτε άλλο παρά μονάχα τις σκιές των κατασκευασμάτων. Επειδή λοιπόν το μόνο που αντικρίζουν είναι οι σκιές, φτάνουν να πιστέψουν πως δεν υπάρχουν άλλα όντα εκτός από τους ίδιους και από τις σκιές. **Η γνώση τους είναι στην κατώτερη βαθμίδα στο στάδιο της δόξας, καθώς στηρίζεται στα απλά δεδομένα των αισθήσεων, τις οποίες εμπιστεύονται απόλυτα.**

• Πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη: Ο **Γλαύκων** συμφωνεί με το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε ο **Σωκράτης**. Αποδέχεται πως η αντίληψή τους αυτή είναι αναγκαστική.

ε. Οι συμβολισμοί της αλληγορίας του σπηλαίου:

Στην παραστατική εικόνα των αλυσοδομένων μέσα στην υπόγεια σπηλιά, **παρουσιάζεται ο άνθρωπος της δόξας, της πλάνης, του περιορισμένου οπτικού πεδίου, της εξαναγκασμένης όρασης.** Ο άνθρωπος, που εκλαμβάνει ως κάτι πραγματικό τη θέα της σκιάς των πραγμάτων, αγνοεί την αλήθεια και είναι ανίκανος για ουσιαστική βοήθεια προς το σύνολο. Η εικόνα των αλυσοδομένων αισθητοποιεί τον άνθρωπο της εικασίας, της δόξας, τον δέσμιό της πλάνης. **Αυτός ο άνθρωπος μόνο κακό μπορεί να προκαλέσει, αφού αδυνατεί να υπηρετήσει τόσο το ιδιωτικό όσο και το δημόσιο καλό.**

Συγκεκριμένα, στην 8η ενότητα εντοπίζονται **οι εξής συμβολισμοί:**

α. Η σπηλιά: Είναι η αισθητή πραγματικότητα, η πολιτική κοινωνία, στην οποία δεν κυβερνούν οι πεπαιδευμένοι, οι φιλόσοφοι.

β. Οι δεσμώτες: Είναι οι άνθρωποι που ζουν μέσα στο σκοτάδι της αμάθειας και θεωρούν ότι οι σκιές είναι τα πραγματικά όντα.

γ. Οι σκιές - οι ήχοι: Είναι τα δεδομένα της αίσθησης που οι αλυσοδεμένοι εκλαμβάνουν ως αληθινή πραγματικότητα. Πιστεύουν πως η μόνη πραγματικότητα είναι ό,τι βλέπουν ή ακούν, ό,τι τους δίνει η αίσθηση. Η στάση τους για την πραγματικότητα μπορεί να αποδοθεί με τον όρο «αφελής εμπειρισμός» και η γνωστική τους κατάσταση με τον όρο «εικασία». Οι ήχοι που συνδέονται με τις σκιές αφορούν το δεδομένο της αίσθησης το οποίο και εμπιστεύεται το υποκείμενο έχοντας τη χαμηλότερη ποιότητα γνώσης (εικασία). Έτσι και σύμφωνα με το σχολικό βιβλίο (σελ. 106, παραπομπή «φθεγγομένους»), οι δεσμώτες συνδέουν τους ήχους με τις σκιές που βλέπουν και πιστεύουν ότι παραγωγοί των ήχων είναι οι σκιές.

δ. Οι αλυσίδες: Είναι οι αισθήσεις που μας κρατούν δέσμιους και δεν μας αφήνουν να αντιληφθούμε την πραγματικότητα με τη βοήθεια της λογικής και υπό το φως του ορθού λόγου. Αν το εξετάσουμε σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι αλυσίδες μπορούν να παρομοιαστούν με τα εμπόδια που συναντάμε στη ζωή μας, με την προσήλωσή μας στα υλικά αγαθά που μας κρατούν μακριά από τη θέαση του αγαθού.

ε. Η τεχνητή φωτιά: Πρόκειται για την αίσθηση, την οποία ο άνθρωπος συνειδητοποιεί ως πηγή γνώσης, δηλαδή τη δυνατότητα που δίνει η αίσθηση στον άνθρωπο να αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Η φωτιά που καίει μέσα στη σπηλιά αποτελεί την πηγή του τεχνητού φωτός, από το οποίο φωτίζονται τα αντικείμενα μέσα στη σπηλιά και δημιουργούνται και οι σκιές. Έτσι, η φωτιά αυτή συμβολίζει την αίσθηση ως πηγή γνώσης.

στ. Οι άνθρωποι που βρίσκονται ανάμεσα στη τεχνητή φωτιά και στους δεσμώτες - Τα αντικείμενα που μεταφέρουν - Οι ήχοι που προέρχονται από αυτούς: Πρόκειται για εικόνες φυσικών αντικειμένων που προέρχονται από το ανώτερο ορατόν. Δεν πρόκειται δηλαδή για τις σκιές, αλλά για τα αισθητά αντικείμενα στα οποία οφείλονται οι σκιές, και φωτίζονται από το τεχνητό φως της φωτιάς. Ο άνθρωπος αυτά τα συλλαμβάνει με την αίσθηση, είναι «πρὸς μᾶλλον ὄντα τετραμμένος» και βρίσκεται στη γνωστική κατάσταση της «πίστεως». Ό,τι υπάρχει στη σπηλιά (με την εξαίρεση των φερόντων και των ίδιων των δεσμωτών) είτε είναι σκεύη είτε σκιές, θα πρέπει να θεωρηθούν λιγότερο φωτεινά και αληθή από τα ορατά που βρίσκονται εκτός σπηλιάς. Οι ήχοι που συνδέονται με τους φέροντας τα διάφορα αντικείμενα αφορούν την εμπιστοσύνη του υποκειμένου στην ίδια την αίσθηση και όχι πια στο δεδομένο της (πίστις). Από την άποψη αυτή ο ήχος συνδέεται με τον φυσικό παραγωγό της και όχι με τη σκιά του.

Επομένως, για να συνοψίσουμε, καταλήγουμε ότι αυτοί που μεταφέρουν τα αντικείμενα, τα ίδια τα αντικείμενα, οι ήχοι και η φωτιά αφενός **βρίσκονται μέσα στο σπήλαιο**, αφετέρου συμβολίζουν τα «μᾶλλον ὄντα», που για να τα γνωρίσουν οι δεσμώτες έπρεπε να απελευθερωθούν και να αρχίσουν την «ανάβαση» εντός σπηλιάς, αφήνοντας πίσω τους τις εικασίες, και τον σκιώδη κόσμο (σκιές) που αυτοί έβλεπαν (και άκουγαν). Βρισκόμαστε δηλαδή από **γνωσιολογική άποψη** στο επίπεδο της **πίστης**, που σημαίνει ότι ο **άνθρωπος εμπιστεύεται την ίδια την αίσθηση (φωτιά) και όχι το δεδομένο της (σκιά)**. Έτσι, η **πίστις είναι γνώση ανώτερη από την εικασία, αλλά και οι δύο, εικασία και πίστις, αντιστοιχούν στον αισθητό κόσμο και στη δόξα**, δηλαδή στην αισθητηριακή γνώση, η οποία είναι μεταβαλλόμενη και ασταθής και άρα όχι αληθινή.

ζ. Ο φωτεινός κόσμος: Είναι ο κόσμος που βρίσκεται έξω από τη σπηλιά και συμβολίζει τον **κόσμο των ιδεών**, την **αληθινή πραγματικότητα**, που γίνεται αντιληπτή μόνο με τη νόηση.

η. Ο ήλιος ως πηγή φωτός: Είναι η ύψιστη Ιδέα του Αγαθού.

θ. Η πορεία από το σπήλαιο προς την έξοδο: Συμβολίζει την πορεία του δεσμώτη από την **άγνοια προς τη γνώση**, την απελευθέρωσή του, που σκοπό έχει την **κατάκτηση της γνώσης και της αλήθειας** με τη νόηση και την παιδεία και, επομένως, τη μεταστροφή του σε φιλόσοφο-βασιλέα. Έτσι, ο **αισθητός κόσμος** η εικασία και η δόξα αντιστοιχούν στον **κόσμο εντός της σπηλιάς** κατά ανιούσα πορεία, από τον χαμηλότερο και σκοτεινότερο χώρο προς τον υψηλότερο και φωτεινότερο, εντός σπηλιάς. Από την άλλη, ο **πνευματικός κόσμος, η διάνοια και η νόηση** αντιστοιχούν στον **κόσμο έξω από τη σπηλιά** κατά ανιούσα πορεία πάλι, δηλαδή από τον φωτεινό χώρο στην πηγή του φωτός (Ιδέα του Αγαθού). Έχοντας αποκτήσει ο άνθρωπος αυτά τα γνωστικά και κατά συνέπεια και ηθικά εφόδια θα μπορέσει να αφοσιωθεί πλήρως στο έργο της διακυβέρνησης της πολιτείας, που είναι και το ζητούμενο.

Συνοπτικά, για να κατακτήσει κανείς τη γνώση χρειάζεται σταδιακά να αποδεσμεύεται από την κυριαρχία της αίσθησης και να κατακτήσει τη νόηση, να πορευτεί δηλαδή από τον αισθητό κόσμο στον νοητό. Ειδικότερα, η πορεία της γνώσης έχει ως εξής:

• **Αισθητός κόσμος:**

α. Ο κόσμος της δόξας (= γνώμης) ή της εικασίας: οι δεσμώτες βλέπουν τις σκιές των πραγμάτων, εμπιστεύονται ό,τι αισθάνονται.

β. Η πίστη: ο απελευθερωμένος δεσμώτης αντικρίζει για πρώτη φορά τα αισθητά πράγματα (αυτά που μεταφέρουν οι άνθρωποι κατά μήκος του τοίχου) και τη φωτιά χάρη στην οποία «βλέπει» τον κόσμο της σπηλιάς. Συνειδητοποιεί πως διαθέτει αισθήσεις, στις οποίες οφείλεται η αντίληψή του για τον κόσμο.

• **Νοητός κόσμος:**

α. Διάνοια: ο απελευθερωμένος δεσμώτης αντικρίζει την εξωτερική πραγματικότητα, τον νοητό κόσμο, τις Ιδέες, τα «όντα ὄντως».

β. Νόηση: ο απελευθερωμένος δεσμώτης ατενίζει τον ίδιο τον ήλιο, την πηγή του φωτός, δηλαδή φτάνει στη θέαση της Ιδέας του Αγαθού («... ο Πλάτωνας την ιδέα του αγαθού σαν πηγή της πνευματικής ύπαρξης, που δίνει στα νοητά αντικείμενα την αλήθεια και στον άνθρωπο που βρίσκεται στο δρόμο της γνώσης τη δυνατότητα να τα συλλάβει, τη συγκρίνει με τον ήλιο, που επιτρέπει στα πράγματα να γεννιούνται μέσα στον ορατό κόσμο, μας δημιουργεί όμως χάρη στο φως την προϋπόθεση με την οποία τα βλέπουμε» Α. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, 1964, σελ. 736-737).

Παράλληλα κείμενα

Παράλληλο κείμενο 1: Όμηρος, Οδύσσεια, μ 39-55

Όπως οι δεσμώτες του πλατωνικού σπηλαίου έχουν στρεβλή αντίληψη της πραγματικότητας (σκιές-ήχοι μέσα στο σπήλαιο), έτσι και **οι σύντροφοι του Οδυσσέα, οι οποίοι αν και δεν είναι δεμένοι, δεν μπορούν να ακούν.**

Από την άλλη ο **Οδυσσέας**, είναι δεμένος ως αποτέλεσμα της δικής του ελεύθερης βούλησης σε αρμονία με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Επιπλέον, ο **Οδυσσέας** έχει την ελευθερία να βλέπει και να ακούει, αλλά επιλέγει τον αυτοπεριορισμό και την αυτοδέσμευση.

Παράλληλο κείμενο 2: Φραγκίσκος Βάκων, Το Νέον Όργανον, II.38,42

Ομοιότητες:

- Ο **Βάκων** χρησιμοποιεί την ίδια αλληγορική έκφραση, ονομάζοντας ως «είδωλα του σπηλαίου» τις ψευδαισθήσεις κάθε ατόμου χωριστά.
- Το φως του ήλιου αξιοποιείται ως αλληγορική εικόνα και στους δύο φιλοσόφους: στον **Πλάτωνα** φθάνει μέχρι την είσοδο του σπηλαίου, στον **Βάκωνα** το φως της φύσης φθάνει εξασθενημένο στον ανθρώπινο νου.
- Οι άνθρωποι **νοητικά** κυριαρχούνται από την πλάνη και τις ψευδαισθήσεις.

Διαφορές:

- Ο **Βάκων** είναι **εμπειριστής**, ο πραγματικός κόσμος είναι ό,τι αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις.
- Το σπήλαιο στον **Βάκωνα** **συμβολίζει τον νου του ανθρώπου** και όχι τον κόσμο των αισθήσεων.
- Ως «είδωλα» για τον **Βάκωνα** είναι οι **νοητικές προκαταλήψεις** οι οποίες δεν επιβεβαιώνονται, μέσω της παρατήρησης, επαγωγικά και πειραματικά.
- Η **παραπλανητική χρήση της γλώσσας** αποτελεί σημαντική επισήμανση στο πλαίσιο της σωστής φιλοσοφικής προσέγγισης. Άλλωστε ένας από τους βασικούς στόχους της φιλοσοφίας είναι η **αποσαφήνιση εννοιών**, καθώς η κατάχρηση των αντίστοιχων λέξεων τις αποσυνδέει **από το πρωταρχικό σημασιολογικό τους φορτίο και δημιουργεί σύγχυση**. Επιπλέον, υπάρχει ο **κίνδυνος της παρετυμολογίας** στην οποία οι αρχαίοι Έλληνες οδηγούνταν συχνά και την οποία ακολουθούν πολλές φορές και νεότεροι μελετητές θέλοντας να τεκμηριώσουν ισχυρισμούς, αγνοώντας τους κανόνες της γλωσσολογίας.

Οι λέξεις, επίσης, συχνά ορθώνονται μοιραστά μας σαν παραμορφωτικοί καθρέφτες. Όσο υπάρχουν αυτές, θα υπάρχει πάντοτε ο **κίνδυνος εξαιτίας τους να υποθέτουμε ότι υπάρχουν πράγματα που δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα**. Ο **Νίτσε** αναφέρει χαρακτηριστικά: «... για κάθε γνώση αναγκαστικά σκοντάφτει κανείς σε πέτρινες, πεθαμένες λέξεις και πάνω εκεί μάλλον το πόδι του σπάει παρά η λέξη».

Παράλληλο κείμενο 3: Ρενέ Ντεκάρτ, Στοχασμοί περί της πρώτης φιλοσοφίας, 6ος στοχασμός

Ο **Καρτέσιος** πιστεύει ότι τα μαθηματικά είναι το μοντέλο όλων των αληθινών γνώσεων. Στην πραγματικότητα, τα μαθηματικά μελετούν αντικείμενα που παρουσιάζονται στον ανθρώπινο νου με απόλυτη σαφήνεια και άμεση αλήθεια. Οι **έγκυρες μορφές σκέψης δεν εξαρτώνται από την παρατήρηση εξωτερικών αντικειμένων και τις αισθήσεις, όπως αλληγορικά περιγράφει ο Πλάτων**. Για τον **Καρτέσιο** ο νους (και όχι οι αισθήσεις) είναι διαφανής για τον εαυτό του και διαθέτει τα απαραίτητα εργαλεία για την κατανόηση της πραγματικότητας, ανάγοντας τα υλικά φαινόμενα σε μαθηματικά αντικείμενα και τα πνευματικά φαινόμενα σε άμεσες αντιλήψεις με

αναμφισβήτητα αποδεικτικά στοιχεία. Οι αναφορές του **Καρτέσιου** στο παράλληλο κείμενο εντάσσονται στο πλαίσιο του μεθοδολογικού σκεπτικισμού που τον διακρίνει.